

El *Diccionari ortogràfic abreujat* de Pompeu Fabra: característiques i novetats

JOAN PUIG MALET
Professor de català

Entre els anys 1925 i 1926, Fabra, essent president de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), publica quatre petits manuals lingüístics dins de la «Col·lecció Popular» de l'Editorial Barcino. Són els següents: *Ortografia catalana* i *Les principals faltes de gramàtica (manera d'evitar-les)*, de l'any 1925, i *La conjugació dels verbs en català* i el *Diccionari ortogràfic abreujat* (DOA), tots dos de 1926.¹ Totes elles són obres «amb una gran repercussió pedagògica a causa de l'autoritat de Fabra i de l'escassetesa de material pedagògic de l'època», en paraules de Solà (2007, p. 165). Gràcies al seu valor com a eines d'aprenentatge de la llengua i a la facilitat d'adquisició a causa del seu preu, aquests manuals van gaudir d'una àmplia difusió plena de reedicions. A vegades s'han considerat com a obres menors de Fabra, però el seu impacte popular és indiscutible.

En aquest estudi ens centrem en el quart d'aquests manuals, el DOA.

1. INTENCIÓ DE L'OBRA

La finalitat general de l'obra és compartida pels quatre manuals que Fabra publica a Barcino: posar a l'abast d'un públic nombrós les *Normes ortogràfiques* de l'IEC (gener de 1913) per tal d'evitar les vacil·lacions lingüístiques pròpies del moment. Quant al DOA, aquesta motivació pedagògica es concreta a mostrar «tots els mots l'escriptura dels quals pot donar lloc a dubtes, segons les normes establertes per l'Institut d'Estudis Catalans», com apareix a la portada de l'edició de 1946.

1. Dins de la mateixa col·lecció, però pòstumament i a cura de Santiago Pey, també hi apareixen diferents volums de les seves *Converses Filològiques* (Editorial Barcino, «Col·lecció Popular», volums núm. 162, 163, 164, 166, 167, 170, 171, 174 i 175, Barcelona, 1954-1956).

Fabra, a l'advertiment inicial de l'obra, indica que en el *Diccionari ortogràfic* (DO) de l'IEC és «on es fixa l'ortografia de tots els mots (inventariats) de la llengua d'acord amb les normes ortogràfiques establertes per aquesta corporació». «Tots els mots (inventariats) de la llengua» inclou els que tenen una escriptura que pot donar lloc a dubtes i els que no ofereixen dificultats. Amb la finalitat de tenir una obra menys voluminosa que el DO per tal de resoldre «els dubtes ortogràfics que puguin ocórrer a aquells que no posseeixen una coneixença perfecta del sistema ortogràfic de l'Institut», Fabra publica un DO abreujat, el DOA.

2. CARACTERÍSTIQUES

El DOA és un diccionariet (potser hauria estat millor dir-ne *vocabulari*) que fa 11,5 × 16 cm i té entre 60 i 62 pàgines (varia segons l'edició), de les quals cinc són d'introducció i la resta de mots.

En la introducció Fabra explica la intenció de l'obra i dona alguna indicació teòrica sobre la seva microestructura i macroestructura (que tot seguit veurem amb més detall). També hi exposa breument alguna qüestió ortogràfica, com els canvis de *c*, *g*, *qu*, *gu*, *ç* i *j* davant les vocals *e* i *i* tant en noms com en verbs o l'ús de la dièresi en algunes formes verbals.

Seguint la classificació de tipus de diccionaris de Rafel (2005), podem dir que el DOA és un diccionari de llengua no d'abast general sinó restringit per la dificultat ortogràfica dels mots que inclou, monolingüe però amb alguna referència al castellà, normatiu o prescriptiu (per la seva funció fonamentalment pedagògica) i clarament sincrònic.

2.1. Macroestructura

La nomenclatura del DOA és d'aproximadament 4.680 paraules (en el DO n'hi ha unes nou vegades més), disposades en una quantitat menor d'entrades, ja que moltes estan agrupades per famílies (per exemple «bolcar *v.* - bolcall *m.* - bolquer *m.*»). Aquesta agrupació morfosemàntica de mots en una mateixa entrada és un recurs freqüent i que sembla pràctic, en principi, per a l'usuari de l'obra.

Fabra hi inclou topònims i gentilicis. En el DO també ho va fer, però en un apèndix («Breu llista de noms geogràfics»), mentre que en el DOA apareixen ordenats amb els altres mots.

El DOA té com a font principal, però no única, el DO Fabra; en la introducció del DOA, exposa una triple motivació per tal de seleccionar els mots:

aquells mots en què la grafia correcta sofreix la concurrència d'una grafia dolenta, sia perquè aquesta apareix encara, en la majoria de les publicacions ca-

talanes, amb la mateixa freqüència que la grafia bona (per ex., *dança*), sia perquè recolza en una regla estranya al sistema de l'Institut (per ex., *buid* perquè el femení és buida), sia perquè rep suport d'una grafia espanyola (per exemple, *móvil*).

El criteri d'ordenació d'aquesta nomenclatura és alfabètic i presenta alguna variació entre les diferents edicions pel que fa al tractament de la *ll*. És a partir de l'edició de 1935 que hi ha un canvi parcial en l'ordenació alfabètica dels mots que contenen *ll*, no considerant-la com una lletra independent dins de l'ordenació de les entrades (abans de 1935, *allargassar* ve després de *alzinar*; després apareix entre *aljub* i *ablegar*), però, en canvi, sempre es manté la secció de mots que comencen per *ll* com a independent.

2.2. *Microestructura*

En el DOA Fabra simplifica la informació morfològica del DO. Es donen les categories dels substantius i verbs (*m.*, *f.*, i *v.*), però pel que fa a adverbis, adjectius o conjuncions, molt rarament s'indica la categoria («alegremment *adv.*», però «aleshores»). Generalment només s'inclou la forma femenina singular dels adjectius de dues terminacions, i en alguns dels d'una terminació, com *eficaç*, es mostra la doble flexió del plural. Dels verbs trobem l'infinitiu i, a vegades, el participi o alguna altra forma personal («abstenir-se *v.* - s'absté, abstén-te»).

Algunes de les entrades del DOA apareixen en més d'una ocasió. Això es deu a la finalitat marcadament pedagògica de l'obra. Així apareixen sovint entrades amb l'estructura «*no ...*, *sinó ...*». Per exemple: «*no pabelló*, *sinó pavelló*» i «*pavelló m.*»

També hi trobem altres indicacions que obeeixen a diferents motivacions: evitar la interferència del castellà («*gema (esp. yema) f.* - *gemma (esp. gema) f.*»), aclarir el significat («*corb (ocell) m.*»), donar sinònims («*cassar [= anullar] v.*») mostrar una ortografia alternativa («*annals (o anals) m.*») o adreçar-nos a una altra entrada («*barat barata (el peix és verat)*»).

3. EDICIONS

La repercussió pedagògica del DOA a què ens referíem a l'inici té una prova irrefutable: la quantitat d'edicions i reimpressions d'aquesta obra, des de 1926 fins a 1988. Malgrat la senzillesa del contingut és una de les obres de Fabra més reeditades. Excepte l'edició de 1946 totes són de l'Editorial Barcino, «Col·lecció Popular, núm. 4», Barcelona.

3.1. *Llistat d'edicions*

Aquesta és la llista de les diferents edicions i reimpressions que hem controlat:²

1926:

- a) 1a edició (no ho indica), 62 p., coberta lila.
- b) Indica 2a edició a la portada, 61 p., coberta verda. Amb les mateixes característiques, també amb coberta taronja (indica nova edició), amb coberta marró i amb coberta marró amb tapa dura.
- c) Indica 2a edició a la portada, 62 p., coberta lila.
- d) Indica 3a edició tant a la coberta com a la portada, 62 p., coberta lila.

1931:

— Indica nova edició a la coberta i 2a edició (any 1926) a la portada, 61 p., coberta blava. Inclou al final una llista de publicacions de l'Editorial Barcino amb data de juny de 1931, fet que ens porta a pensar que aquesta edició deu ser d'aquest any.

1935:

— Indica 3a edició a la coberta i nova edició a la portada, 60 p., coberta vermella o verda.

1937:

- a) Indica 3a edició a la coberta, 60 p., coberta vermella o marró.
- b) Indica 3a edició a la coberta, 60 p., més una llista de mots a esmenar a partir de la p. 60, coberta verda.

1946:

— Indica que és una reedició impresa en els tallers propis de la Biblioteca Catalana de Bartomeu Costa-Amic de l'agost de 1946, col·lecció «La Nostra Llengua», volum I, Mèxic DF, 61 p.

1988:

— Indica que és una reimpressió de l'edició de 1926 (tot i que de fet reproduceix la que aquí indiquem com a 1931), 61 p., coberta rosa. Publicada per l'Editorial Barcino i la Fundació Jaume I, té el copyright de 1984 de la Fundació Enciclopèdia Catalana.

2. Donada la quantitat d'edicions diferents localitzades, i malgrat l'esforç que hem fet de resseguir-ne el rastre, no descartem en cap moment que encara pugui existir-ne alguna altra, així com diferents colors de coberta.

3.2. *L'edició mexicana*

L'edició mexicana de 1946 té unes característiques lleugerament diferents de la resta. A l'aspecte pedagògic del manual, a la seva utilitat com a eina d'aprenentatge, se li ha de sumar el fet de ser una obra publicada a l'exili com a instrument de resistència política. Ho explica Ferriz (1998, p. 57):

Las otras colecciones se fundamentan también en esta idea de continuidad ligada a la resistencia política. *Continuidad* concretada en el mantenimiento de la lengua propia, como lo testimonian los dos libros de Pompeu Fabra impresos bajo el genérico La Nostra Llengua: el *Diccionari ortogràfic abreuja*t (1946) y *Les principals faltes de gramàtica* (1946). Ambos nacidos, como explica Costa-Amic, de la necesidad de proporcionar herramientas de trabajo, sobre todo a los jóvenes.

Aquesta reedició mexicana es va publicar sense l'autorització de l'Editorial Barcino i amb aquest aclariment al dors de la portada:

Demanda l'autorització per a la reedició del «Diccionari ortogràfic abreuja» al Mestre Pompeu Fabra, resident a Prades (França), ens ha respost que a qui corresponia autoritzar-nos era a la pròpia Editorial Barcino, de Barcelona. Impossibilitats, però, d'entrar en relació directa amb l'esmentada Editorial, volem declarar que «Biblioteca Catalana», ha pres la responsabilitat d'aquestes edicions de la «Collecció la nostra llengua», comproment-se, quan arribi el moment oportú, a rendir comptes a l'«Editorial Barcino» de casa nostra.

Sobre l'editor Bartomeu Costa-Amic només direm allò que Joan Sales (1943) havia deixat escrit a *Quaderns de l'Exili*: «De pocs emigrats es podrà dir, quan tornem a casa, que hagin fet tant per mantenir, en terres exòtiques, una mica de caliu de pàtria, com de l'editor Costa-Amic.»

Quant al contingut, com veurem tot seguit, l'edició mexicana del DOA reproduceix amb molt poques modificacions l'edició de 1937a.

3.3. *Diferències entre les edicions*

La majoria de les edicions presenten diferències entre elles. Ja que en algun any hi ha més d'una edició, en citarem algunes amb l'any i la lletra, tal com fem en l'apartat «Llista d'edicions».

L'edició de 1926b (segona edició) conté un mot més que la de 1926a (primera edició): *zenc*. També inclou *sabó* en la llista alfabètica mentre que en la de 1926a *sabó* apareix només dins de «no savó, *sinó* sabó». Ara bé, curiosament aquesta segona edició té més errors ortogràfics, alguns molt greus, i més tenint en compte

que ens trobem davant d'un diccionari ortogràfic. La llista de mots es va reescriure (d'aquí la diferent paginació) sense gaire cura. Alguns dels errors són: *amplia* (per ampli), *Asia*, *assasi*, *assasinar*, *atònic atònica*, *Austria*, *capça* (*de broquil*), *clavagueró*, *decà* (per deçà), *descapdellar*, *dissapte*, *enemig*, *ensaimada*, *estúpit*, *fallir*, *flaviol*, *fluit*, *fòrmula*, *gallofol*, *gàngil*, *harpètica*, *immellorable*, *iracud*, *lliçò*, *llissera*, *maravella*, *midieval*, *mulsut*, *porcellana*, *unànimament* i *valcànica*. Alguns d'ells poden ser errates, però d'altres no. Tot plegat ens fa pensar que Fabra no intervingué en aquesta edició. De fet no sabem fins a quin punt Fabra és responsable de totes les diferències entre les múltiples edicions del DOA.

L'edició de 1926c (també segona edició) és una reimpressió de la de 1926a.

L'edició de 1926d (indica tercera edició) també és una reimpressió de la de 1926a.

L'edició de 1931, que indica segona edició, reproduïx la paginació de la de 1926b, però la llista de mots és la de 1926a. Aquesta edició corregeix la majoria de les errades ortogràfiques que hem llistat abans en la de 1926b. Deixa *Asia* i *Austria* sense accentuar, *capça* (*de broquil*), *clavagueró*, escriu *daça* (en lloc de deçà), *fallir* i *porcellana*.

L'edició de 1935 té una paginació diferent, bàsicament perquè inclou la *ll* dins de la *l* en les llistes de mots, tot i que manté, incoherentment, els mots que comencen amb *ll* en un apartat diferenciat i en deixa algun de mal ordenat (com *collir* després de *colze*). La llista de mots és bàsicament la de 1926b, corregint les errades ortogràfiques, excepte *fluit*. Respecte de l'edició de 1926b afegeix *capbussar* i *capbussó* dins l'entrada *cabussar*.

L'edició de 1937a parteix de la llista de mots de 1935 amb algunes modificacions: afegeix *Alger* (*no Argel*), *Algèria* (*no Argèlia*), *L'Alguer*, *alguerès algueresa*, *Empordà*, *empordanès empordanesa*, *estrany estranya*, *L'Havana*, *havà havana*, *hereva*, *imbecil*, *vila*, *no volcar sinó bolcar* i *Xàtiva*; i suprimeix *albó albons*, *allevadís allevadissa*, *brumir*, *cec cega ceguetat*, *falleba*, *futibla*, *gallòfol*, *granza*, *llúdriga*, *Mònaco*, *ostarda*, *pulsatilla*, *rèmol*, *rènec rènega*, *repetell*, *resaigües*, *tonedís tonedissos*, *tra girar*, *victòria* i *vòrtex vòrtexs*. *Mundà mundana* a l'edició de 1935 apareix dins de *món* i a l'edició de 1937a té entrada pròpia. També es canvia *incompressible* i *sordamuda* (que apareixien en totes les edicions fins ara) per *incomprensible* i *sord-muda*, respectivament.

L'edició de 1937b reproduïx la paginació i la llista de mots de 1937a, però afegeix una fe d'errates, sota el nom «A esmenar». Indica que on diu *arronçar* ha de dir *arronsar* (*arronçar/arronsar*), *ascalunya/escalunya*, *atzimut/azimut*, *baverès baveresa* / *bavarès bavaresa*, *daler adalerat* / *deler adelerat*, *desnarit desnarida* / *desnerit desnerida*, *ensiam ensiamada* / *enciam enciamada*, *escàlam/escàlem*, *escorçó/escurçó*, *fluit/fluid*, *fortuit fortuita* / *fortuït fortuïta*, *god/got*, *gratuit gratuita* / *gratuït gratuïta*, *recó reconada* / *racó raconada*.

L'edició mexicana de 1946 té un format (11,5 × 17 cm) i una paginació diferents de totes les anteriors. Respecte de l'edició de 1937a només hem trobat un únic canvi ortogràfic, que repeteix en dues ocasions: *tibar*, *no tivar* i *no tivar*, *sinó tibar*. En totes les edicions de Barcino apareix *tivar* i *tivant*.³ També corregeix alguna errata com ara *ni assil sinó asil* per *no assil sinó asil* i canvia alguna indicació com *ostatge* (*rehenes*) per *ostatge* (*esp. rehenes*).

La darrera edició, de 1988, indica que reproduceix l'edició de 1926, però en veritat reproduceix l'edició que aquí anomenem de 1931.

4. NOVETATS

Hem comparat pacientment totes les paraules de la primera edició del DOA (1926a) amb les de la segona edició del DO (1923), el diccionari fabrià més proper temporalment. En teoria, i segons la mateixa declaració d'intencions de Fabra, el DOA seria només un abreujament del DO, una selecció dels mots amb una dificultat ortogràfica més gran. Bàsicament és així, però no del tot. Hem trobat paraules que Fabra no havia recollit al DO i que, per tant, apareixen aquí per primera vegada en un repertori lexicogràfic de Fabra.

Aquesta és la llista dels mots afegits respecte a la segona edició del DO:

— Noms: *anisat*, *anals*, *apòstrofe*, *arraval*, *auto*, *belligerància*, *bilingüisme*, *contesa*, *covenet*, *Girona*, *gironí*, *ivori*, *Lleida*, *lleidatà*, *metxera*, *múscul*, *orxateria*, *Pirineu*, *Pireneu*.

— Adjectius: *afallerat* *afallerada*, *ampli àmplia*, *basardós* *basardosa*, *colloquial*, *enfigassat* *enfigassada*, *enxubat* *enxubada*.

— Adverbis: *abans-d'ahir*.

— Verbs: *aïrar*.

Tenint en compte que aquests són mots que Fabra recull en el DOA (1926a) per primer cop, anem a veure quin tractament tenen en la tercera edició del DO i en el *Diccionari general de la llengua catalana* (DGLC). Recordem que el DGLC no recull topònims:

DOA 1926a	DO 3a edició 1931	DGLC 1932
<i>abans-d'ahir</i>	no	sí
<i>afal·lerat afal·lerada</i>	no	no
<i>aïrar</i>	(aïrar-se)	(aïrar-se)
<i>ampli àmplia</i>	sí	sí

3. En la primera edició del DGLC (1932) també hi apareix *tivar* i *tivant*. En canvi, en la segona edició (1954, pòstuma) es canvia a *b* tota la família de paraules.

DOA 1926a	DO 3a edició 1931	DGLC 1932
<i>anisat</i>	no	no
<i>anals</i>	no	no
<i>apòstrofe</i>	sí	sí
<i>arraval</i>	no	no
<i>auto</i>	no	sí
<i>basardós basardosa</i>	no	sí
<i>bel-ligerància</i>	no	sí
<i>bilingüisme</i>	no	sí
<i>col·loquial</i>	no	sí
<i>contesa</i>	no	sí
<i>covenet</i>	no	no
<i>enfigassat enfigassada</i>	no	no
<i>enxubat enxubada</i>	no	sí
<i>Girona</i>	no	no
<i>gironí</i>	no	sí
<i>ivori</i>	no	sí
<i>Lleida</i>	no	no
<i>lleidatà</i>	no	sí
<i>metxera</i>	no	sí
<i>múscul</i>	sí	sí
<i>orxateria</i>	no	sí
<i>Pirineu</i>	no (apareix en plural)	no
<i>Pireneu</i>	no (apareix en plural)	no

En resum, d'aquests 27 mots que Fabra recull en el DOA (1926a) per primer cop, n'hi ha 4 que s'inclouen en la 3a edició del DO i 17 que apareixen en el DGLC.

5. ALTRES VOCABULARIS ORTOGRÀFICS CONTEMPORANIS

A partir de la promulgació de les *Normes ortogràfiques* de l'IEC, apareixen tot de petits vocabularis per tal d'acabar amb l'anarquia ortogràfica. Entre aquests, i abans del DOA, podem citar el *Vocabulari ortogràfic* de Rovira i Virgili (ca. 1913) o el *Promptuari ortogràfic català* de Monjo i Segura (1918), els dos amb una microestructura i una macroestructura ben diferents del DOA.

Posteriors al DOA, però propers temporalment, en trobem d'altres com ara *Ortografia catalana* (1930) de Rosa Obradors, que inclou un «Vocabulari dels mots més usats i de difícil escriptura», *Resum d'ortografia catalana i vocabulari ortogràfic* (1931) de Joan Gelabert o *Vocabulari ortogràfic valencià* (1933) de Car-

les Salvador. D'entre aquestes obres les dues darreres tenen una influència directa del DOA.

Quant al *Resum d'ortografia catalana i vocabulari ortogràfic* (1931) de Joan Gelabert, direm que amb petites variacions, la llista de mots és bàsicament la mateixa, fet que l'autor manifesta a l'inici del vocabulari quan diu que és «Extret dels diccionaris publicats per l'Institut d'Estudis Catalans». El DOA no el publicà l'IEC, però pensem que per a Gelabert, com per a molts dels seus contemporanis, en qüestions d'ortografia, IEC i Pompeu Fabra eren sinònims.

El *Vocabulari ortogràfic valencià* (1933) de Carles Salvador també s'inspira clarament en el DOA, tot i que no ho menciona en la introducció de l'obra. Hem comparat tot just les primeres cent paraules de l'edició 1926a amb aquesta obra i hem trobat que Salvador només n'afegeix 10 (algunes són topònims i gentilicis, molt freqüents en l'obra) i en suprimeix 3. A part de la llista de mots, Salvador també copia literalment les indicacions de l'estil «no abet, sinó avet».

6. PER ACABAR

El DOA té com a font bàsica i gairebé total el DO, però els mots que hem indicat aquí en l'apartat «Novetats» no provenen pas d'aquesta font. Constatem així que el DOA no és un simple abreujament del DO, com el seu títol i l'advertiment inicial farien creure, sinó que Fabra hi inclou alguns mots nous que quedaran en aquest diccionariet fixats per primera vegada dins del corpus lexicogràfic fabrià. Així, al valor intrínsec com a eina pedagògica que ha suposat aquest manual, se li afegeix un nou aspecte que pot servir per veure amb uns altres ulls una obra considerada menor dins de la producció fabriana.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- FABRA, Pompeu (1923). *Diccionari ortogràfic*. 2a ed. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. [1a ed., 1917]
- (1926). *Diccionari ortogràfic abreujat*. Barcelona: Barcino. [Edicions posteriors, vegeu l'apartat 3.1]
- (1931). *Diccionari ortogràfic*. 3a ed. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (1932). *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona: Llibreria Catalònia.
- FÉRRIZ, Teresa (1998). *La edició catalana en Mèxic*. Jalisco (Mèxic): D.R. El Colegio de Jalisco, p. 57.
- GELABERT, Joan (1931). *Resum d'ortografia catalana i vocabulari ortogràfic*. Girona: Dalmau Carles, Pla.
- MONJO, Rafel (1918). *Promptuari ortogràfic català*. Barcelona: Impremta Elzeviriana de Borràs, Mestres i C.^a.
- OBRADORS, Rosa (1930). *Ortografia catalana: Mètode pràctic*. Barcelona: Cultura.

- RAFEL, Joaquim (2005). *Lexicografia*. Barcelona: UOC.
- ROVIRA I VIRGILI, Antoni (ca. 1913). *Novíssima ortografia catalana: Vocabulari ortogràfic*. Barcelona: Antonio López.
- SALES, Joan (1943). «Llibres en català a Mèxic. Les petites antologies catalanes de l'editor Costa-Amic». *Quaderns de l'exili* [Mèxic], núm. 4 (desembre), p. 4.
- SALVADOR, Carles (1933). *Vocabulari ortogràfic valencià*. València: L'Estel.
- SOLÀ, Joan (2007). «L'edició de les obres completes de Pompeu Fabra». A: MONTSERRAT, Anna; CUBELLS, Olga [ed.]. *Entorn i vigència de l'obra de Fabra. Actes del II Colloqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra»*. Valls: Cossetània; Tarragona: Universitat Rovira i Virgili, p. 165-166.